

ਬਾਰਹਮਾਹਾ ਤੁਖਾਰੀ: ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਅਧਿਐਨ

ਡਾ. ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ

ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਲਜ ਲੜਕੀਆਂ,

ਭੋੜੀਆ ਖੇੜਾ, ਫਤਿਹਾਬਾਦ

Email: professor.sukhwinder@gmail.com

ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੀ ਰਚਨਾ "ਬਾਰਹਮਾਹਾ" ਤੁਖਾਰੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਉਚਾਰੀ ਗਈ ਹੈ, ਜੋ ਵਿਯੋਗ - ਸਿਤ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦਾ ਕਾਵਿਕ ਕਥਨ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਬਿੰਬ ਵਰਤ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀਵ ਅਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸੰਜੋਗ ਵਿਯੋਗ ਦਾ ਚਿਤਰਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਭਾਵਨਾ ' ਏਕਾ ਪਰਖ ਬਥਾਈ ਨਾਰ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਪੁਸ਼ਟ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਨਾਰੀ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵ ਹੈ, ਜੋ ਦੇਵੀ ਪਖ ਤੋਂ ਵਿਛੜੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਿਰਹਾ ਦੀ ਕਸਕ ਸਤਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਤਾਂਘ ਉਸ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ - ਰਚਨਾ, ਬਾਣੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ, ਮਨੁੱਖੀ ਹਿਰਦੇ ਦਾ ਉਛਾਲ ਤੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੀ ਦਰਸ਼ਨ - ਜੀਵੀ ਆਤਮਾ ਜਦ 'ਧੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਅਨੇਕ ਰਹੱਸਮਈ ਗੁਹਜਾਂ, ਵਿਚਾਰਧਾਰਾਈ ਬਿੰਦੂਆਂ ਤੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਾਵਿ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਜਿਸ ਸੁਹਜ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਪਾਠਕ ਤੇ ਸਰੋਤੇ ਨੂੰ ਕੀਲਣ ਅਤੇ ਆਨੰਦਿਤ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਲੈ ਜਾਣ ਦੇ ਸਮਰਥ ਹੈ। ਤੁਖਾਰੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ 'ਬਾਰਹਮਾਹਾ' ਬਾਣੀ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੋਕ ਗੀਤ (ਬਾਰਮਾਹੇ) ਦੀ ਤਰਜ਼ ਉਤੇ ਰਚੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਇਸਤਰੀ - ਮਨ ਦੀ ਵੇਦਨਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਮ, ਤੜਪ ਤੇ ਬਿਰਹਾ ਦਾ ਰੋਚਕ ਕਥਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਵਧੇਰੇ ਲੋਕ - ਪ੍ਰਿਯ ਹੈ। ਇਸੇ ਵਿਧਾ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਨੇ ਮਾਝ ਰਾਗ ਵਿਚ ਰਚੇ 'ਬਾਰਹਮਾਹਾ' ਲਈ ਅਪਣਾਇਆ ਅਤੇ ਲੋਕ - ਪ੍ਰਿਯਤਾ ਦੀ ਸਿਖਰ ਤਕ ਪੁਚਾਇਆ।

'ਬਾਰਹਮਾਹਾ ਤੁਖਾਰੀ' ਵਿਚ ਉਹ ਸਾਰੇ ਗੁਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹਨ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਤੀਬਰ ਕਾਵਿ ਵਿਅੰਜਨਾ ਵਿਚ ਅਕਸਰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਬਾਣੀ ਦੀ ਲੋਕਿਕ, ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਤੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ - ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਸੰਭਵ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਸੰਸਾਰਕ ਅਰਥ ਚੁੰਡੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਭਾਵੁਕ ਤੇ ਸੰਕਲਪਾਤਮਕ ਅਰਥ ਵੀ ਲੱਭੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਬਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਭਾਵ - ਵਾਚਕ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਹੈ, ਕਈਆਂ ਵਿਚ ਸੰਸਾਰਕ ਪ੍ਰਤੀਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹਨ, ਕਈ ਹੋਰਨਾਂ ਵਿਚ ਭਾਵੁਕਤਾ ਤੇ ਵਲਵਲੇ ਦਾ ਅਧਿਕ ਜੋਰ ਹੈ। ਕਾਵਿ - ਵਿਅੰਜਨਾ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ "ਬਾਰਹਮਾਹਾ" ਗਿਆਨਕਾਰੀ ਸੇਧ ਵਾਲੀ ਰਚਨਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਭਾਵੁਕ ਅਰਥ ਵੀ ਛੁਪੇ ਪਏ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿਸ ਤੋਂ ਸੰਕਲਪਾਤਮਕ ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਸੰਕੇਤ ਵੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਬਾਣੀ ਦੀ ਨਾ ਕੇਵਲ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਧੁਨੀ ਤੇ ਰਸ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਆਖਿਆ ਸੰਭਵ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਭਾਸ਼ਾਈ ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਆਧੁਨਿਕ ਅਧਿਐਨ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ' ਬਾਰਹਮਾਹਾ' ਸੁਹਜਮਈ ਪ੍ਰਥਾ ਕਾਲੀ ਕਾਵਿ - ਰਚਨਾ ਹੈ। ' ਸੁਹਜ ਕਲਾਕਾਰ ਦੀ ਰਚਨਾਤਮਕ ਸਮਰਥਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਸਕ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਤੋਂ ਉਪਜਿਆ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ, ਜੋ ਕਲਾ - ਕਿਰਤ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਵਿਅਕਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਚਿੰਤਕ ਸੁਹਜ ਨੂੰ ਕੇਲ ਕਲਾ - ਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੰਗਿਆ ਦੱਦੇ ਹਨ। ਸੁਹਜ ਗਿਆਨੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ, ਕਾਵਿ ਤੇ ਕਲਾ ਜਾਂ ਤਾਂ ਯਥਾਰਥ ਦਾ ਅਕਸ (ਨਕਲ) ਹਨ, ਜਾਂ ਕਲਾਕਾਰ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹਨ। ਪਰ ਕਲਾ ਕੇ ਕਲਾ - ਕਿਰਤ ਨੂੰ ਇੰਜ ਕਿਸੇ ਸਿਧਾਂਚਕ ਚੌਖਟੇ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਦੇਖਿਆਂ ਕਲਾ ਨਾਲ ਜ਼ਿਆਦਤੀ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਚਾਹੇ ਕਲਾ ਦੀ ਪਰਖ ਲਈ ਕਿਸੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈਣਾ ਵੀ ਆਸ਼ਕ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ

ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੇ ' ਬਾਰਹਮਾਹਾ ਵਿਚ ਵਿਅਕਤ ਕਾਵਿਕ ਵਾਯੂ ਮੰਡਲ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰੀ ਬਿੰਬ - ਵਿਧਾਨ ਨੂੰ ਪਕੜਨ ਲਈ, ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਮਿੱਥੇ ਹੋਏ ਸਿਧਾਂਤਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਨੂੰ ਵਸਲੋਗਦੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਰੱਖਣਾ ਹੀ ਉਚਿਤ ਹੈ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰ ਕਾਵਿ - ਵਿਅੰਜਨਾ ਨੂੰ ਮਾਣਨ ਵਿਚ ਏਨੇ ਸਹਾਈ ਨਹੀਂ, ਜਿੰਨੇ ਕਿ ਬਾਧਕ ਹਨ।

ਇਸਤਰੀ - ਮਨ ਦਾ ਚਿਤਰਨ

"ਤੁਖਾਰੀ" ਛੰਤ ਮਹਲਾ ੧ ਬਾਰਹਮਾਹਾ" ਕੁੱਲ ੧੭ ਪਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ੧੨ ਪਦੇ ਸਾਲ ਦੇ ਬਾਰਾਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਇਕ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਕਾਵਿ - ਰੂਪ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਚਾਰ ਪਦਿਆਂ ਵਿਚ ਰਸ - ਭਿੰਨੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਕੇ, ਵਿਛੜੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨੀ ਬਿਰਹਾ ਦੀ ਕਸਕ ਅਤੇ ਸਾਜਨ ਦੇ ਮੇਲ ਦੀ ਖੁਮਾਰੀ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਬੰਨੀ ਗਈ ਹੈ। ਸਤਾਰਵੇਂ ਅੰਚਮ ਪਦੇ ਵਿਚ ਸਥਿਰ ਸੁਹਾਗ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ, ਚਿਰਜੀਵੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਗਿਆਨਕਾਰੀ ਅਰਥਾਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ, ਇਹ ਬਾਣੀ ਇਕ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵ ਦੀ ਪਿਆਰ ਬਿਹਬਲਤਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਰੁੱਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਭਵਰ ਤੇ ਕੋਇਲ, ਵਰਖਾ ਤੇ ਬਿਜਲੀ, ਮੇਰ ਤੇ ਪਪੀਹੇ, ਦੀਪਕ ਤੇ ਤੇਲ, ਇਸ਼ਨਾਨ ਤੇ ਹਾਰ ਸਿੰਗਾਰ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਚਿਤ੍ਰਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਪੱਖ ਤੋਂ ਇਹ ਰਚਨਾ ਮਨੁੱਖੀ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਤਿਨਿਧਤਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀਨ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਚਲੇ ਇਸਤਰੀ - ਮਰਦ ਦੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦਾ ਕਾਵਿਕ ਚਿਤਰਨ, ਇਸ ਬਾਣੀ ਦੇ ਗਿਆਨਕਾਰੀ ਅਰਥਾਂ ਦੁਆਰਾ ਹਿਣ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ, ਸਾਮੰਤਸ਼ਾਹੀ ਦੌਰ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਉਤੇ ਕਿੰਤੂ ਕਰਨਾ ਵੀ ਸੰਭਵ ਹੈ।

ਬਾਣੀ ਦੇ ਪੰਜਵੇਂ ਤੋਂ ਸੇਵੇਂ ਪਦੇ, ੧੨ ਪਦਿਆਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਬਿੰਬ ਵਿਆਹੁਤਾ ਇਸਤਰੀ ਦੀ ਪਤੀ - ਮਿਲਾਪ ਲਈ ਤੜਪਨੀ ਹੈ ਜੋ ਬਦਲਦੀਆਂ ਰੁੱਤਾਂ ਤੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਧੀਨ ਵੱਖ ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬਾਰਹਮਾਹਾ ਦੀ 'ਨਾਇਕਾ ਆਪਣੀ ਸਥਿਤੀ ਉਤੇ ਝੂਰਦੀ ਕਸਕਾ ਨੂੰ ਇੰਝ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦੀ ਹੈ "ਘਰਿ ਘਰਿ ਕੰਤੁ ਰਵੈ ਸੋਹਾਗਣਿ ਹਉ ਕਿਉ ਕੰਤਿ ਵਿਸਾਰੀ - (ਬੰਦ ਨੰ: ੪) ਕੰਤ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉ ਬੇਪਰਵਾਰ ਹੈ; ਉਸ ਦੀ ਸਾਧਨ ਪਿਆ ਬਾਝ ਦੁਰੇਲੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ 'ਕੋਇ ਨਾ ਬੋਲੀ ਹੈ, ਤੇ ਕੰਤ ਵਿਛੋੜੇ ਵਿਚ ਜਿਸ ਦਾ ਅੰਗ - ਅੰਗ ਦੁਖਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਚੇਤਰ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਜਦੋਂ - "ਚੇਤ ਬਸੰਤੁ ਭਲਾ ਭਵਰ ਸੁਹਾਵੜੇ ॥ ਬਨ ਫੁਲੇ ਮੰਝ ਬਾਰਿ" ਤਾਂ - "ਪਿਰ ਘਰ ਨਹੀਂ ਆਵੈ ਧਨ ਕਿਉ ਸੁਖ ਪਾਵੈ ਬਿਰਹਿ ਬਿਰੋਧ ਤਨ ਵੀ ਇ ਬਹਾਵੀ ਬੋਲੇ ਕਿਉ ਦੁਖੁ ਅੰਕਿ ਸਹੀਜੈ |" ਵਿਛੜੀ ਸਾਧਨ ਪੀਆ ਬਾਝ ਜਿਉਂਦੀ ਅਰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। "ਭਵਰ ਭਵੰਤਾ ਫੂਲੀ ਡਾਲੀ ਕਿਉ ਜੀਵਾ ਮਰੁ ਮਾਏ। ਚੇਤ ਵਿਚ "ਸਹਜਿ ਸਖ ਤਾਂ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਜੋ "ਹਰਿ ਵਰੁ ਘਰਿ ਧਨ ਪਾਏ।

ਸਾਮੰਤੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਘਰ ਦੀ ਚਾਰਦੀਵਾਰੀ ਦਾ ਭੁਸ਼ਨ ਹੈ; ਉਸ ਦੇ ਕੰਤ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਵੀ ਜਾਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਈ - ਕਈ ਮਹੀਨੇ ਇਕੱਲੇ ਰਹਿਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਅਰਜ਼ੋਈਆਂ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ - ਹੇ ਪ੍ਰੀਤਮ "ਆਵਹੁ ਦਇਆ ਕਰੇ। ਤੇਰੇ ਬਿਨਾਂ ਸਾਡਾ ਕੱਚੀ ਕਉਡੀ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ।" ਜੋ ਵੈਸਾਖ ਵਿਚ ਪੀਆ ਦਾ ਮੇਲ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਮਝੋ ਸਿੱਧੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਪਰ ਵੈਸਾਖ ਵੀ ਬੀਤ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਛੜੀ ਕੁੰਜ ਕਹਿ ਉਠਦੀ ਹੈ ਮਹੀਨਾ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਪ੍ਰੀਤਮ ਭਲਾ ਕਿਉਂ ਵਿਛੜੇ ?

ਜੇਠ ਵਿਚ ਧਰਤੀ ਭੱਠ ਵਾਂਗ ਤਪਦੀ ਹੈ, ਧਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਆਉਂਦੀ ਹੈ; ਉਹ ਬੇਨਤੀਆਂ ਕਰਦੀ ਹੈ - ਜੇ ਆਪ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਹੀ ਕੋਲ ਸੱਦ ਲੈ ਹਾ ਵਿਚ 'ਸੂਰਜੁ ਗਗਨਿ ਤਪੈ। ਧਰਤੀ ਭੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਾਣੀ ਸੁੱਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਬਾਰ ਵਿਚ ਟਿੱਡੇ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਕੁਦਰਤ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਉਗਣ - ਬੱਧੀ ਗੁਣਵਾਨ ਦੀ ਉਡੀਕ ਲਾ ਕੇ ਬੈਠੀ ਹੈ।

ਆਖ਼ਿਰ ਸਾਵਨ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਚਿਤ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬੱਦਲ ਘਿਰ ਘਿਰ ਕੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਵਰਖਾ ਵਰਸਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ, ਪੀਆ ਤਾਂ ਦੇਸ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਪਿਰ ਘਰਿ ਨਹੀ ਆਵੈ ਮਰੀਐ ਹਾਵੈ

ਦਾਮਨਿ ਚਕਿ ਡਰਾਏ।

ਉਸ ਬਿਨਾਂ ਤਾਂ ਬਿਜਲੀ ਚਮਕ - ਚਮਕ ਕੇ ਜਾਨ ਕੱਢ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। "ਸੋਜ ਇਕੋਲੀ ਖਰੀ ਦੁਹੇਲੀ ਮਰਣੁ ਭਇਆ ਦੁਖੁ ਮਾਏ। ਉਸ ਬਿਨਾਂ ਨਾ ਨੀਂਦ ਹੈ, ਨਾ ਭੁਖ ਹੈ, ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਤਨ ਉਤੇ ਕਪੜਾ ਪਹਿਨਿਆ ਸੁਖਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਪੀਆ ਹੀ ਪਾਸ ਨਹੀਂ, ਤਾਂ ਬੱਦਲਾਂ ਦਾ ਵਰਸਿਆ ਕਿਸ ਅਰਥ? ਸਾਵਨ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਤਾਂ ਕੰਤ ਵਾਲੀ ਹੀ ਸੁਹਾਗਨ ਹੈ, ਜੇ "ਪਿਰ ਕੈ ਅੰਕਿ ਸਮਾਵਏ।"

ਚਲੇ, ਨਾ ਸਹੀ ਸਾਵਨ ਸਾਡੇ ਲਈ। ਪੀਆ ਦੀ ਗਲਵਕੜੀ ਵਿਚ ਗੁਆਚਣਾ ਨਾ ਸਹੀ ਸਾਡੇ ਨਸੀਬਾਂ ਵਿਚ। ਪਰ ਭਾਦਰੋਂ ਦਾ ਤਾਂ ਕੁਝ ਖਿਆਲ ਕਰ ਲੈਂਦਾ। ਇਹ ਵੀ ਤਾਂ ਪੀਆ ਦੇ ਸਾਥ ਵਿਚ ਰੰਗ ਰਲੀਆਂ ਮਾਨਣ ਦੀ ਰੁੱਤ ਹੈ। ਸਾਰੀ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਮੀਂਹ ਵਰਸਦਾ ਹੈ, ਡੱਡੂ ਤੇ ਮੇਰ ਸ਼ੇਰ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਪਿਉ - ਪਿਉ ਚਵੈ ਬਬੀਹਾ ਬੋਲੇ, ਸੱਪ ਡਸਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ, ਮਛਰ ਭਾਂ - ਭਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਸਰੋਵਰ ਭਰ ਕੇ ਡਣ ' ਤੇ ਆਏ ਹਨ, ਭਲਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਬਿਨਾਂ ਚੈਨ ਕਬਜਬਨ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਹੈ, ਭਰਮਾਂ ਵਿਚ ਭੁੱਲ ਗਈ, ਤਾਂ ਪਛਤਾਣਾ ਪਏਗਾ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਮਿਰਜੀ ਪੁੱਛ ਲਓ, ਸੁਖ ਆਪਣੇ ਕੰਤ ਪਾਸ ਹੀ ਮਿਲਣਾ ਹੈ; ਜਿਥੇ ਪ੍ਰਭੂ ਹੈ, ਓਥੇ ਹੀ ਜਾਣਾ ਸੋਭਦਾ ਹੈ।

ਵਰਖਾ ਦੀ ਰੁੱਤ ਗਈ ਨਾਲ ਹੀ ਜੇਬਨ ਮੁਰਝਾ ਗਿਆ। "ਸਾਧਨ ਝੂਰਿ ਮੁਖੀ ਅੱਸੂ ਵਿਚ ਵੀ ਪੀਆ ਨਹੀਂ ਆਏ। ਸਿਰ ਦੇ ਵਾਲ ਚਿੱਟੇ ਹੋਣ ਤੇ ਆ ਗਏ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਮੌਤ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜੀ ਦਿਸਦੀ ਹੈ। ਜੁਆਨੀ ਤਾਂ ਬੀਤ ਗਈ; ਚਿਤ ਡੋਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਚਲੇ, ਆਪਣੇ ਹੀ ਮਨ ਨੂੰ ਸਮਝਾਈਏ। - "ਦਹਿ ਦਿਸਿ ਸਾਖ ਹਰੀ ਹਰੀਆਵਲ ਸਹਜਿ ਪਕੇ ਸੇ ਮੀਠਾ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਤੱਕੀਏ, ਉਹੀ ਵਿਚੋਲਾ ਬਣਕੇ ਮੇਲ ਕਰਾਵੇ ਤਾਂ ਕਰਾਵੇ।

ਕੱਤਕ ਆ ਗਿਆ। ਸਰੀਰ ਦਾ ਦੀਪਕ ਤਦ ਹੀ ਬਲਦਾ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਇਸ ਵਿਚ ਤੇਲ ਦਾ ਭੇਤ ਹੋਵੇ। ਭਾਵ, ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਪੀਆ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਜੀਵ ਦਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਮੇਲ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਆਪਣੀ ਆਸ ਤਾਂ ਪਭ ਤੇਰੇ ਉਤੇ ਹੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਦਰ ਤੇ ਢੱਠੇ ਹਾਂ, ਉਡੀਕ ਦੀ ਇਕ ਇਕ ਘੜੀ ਛੇ - ਛੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਜਿੱਡੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ।

ਮੱਘਰ ਆਣ ਪੁੱਗਾ ਹੈ। ਸਮਾਂ ਬੀਤਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਕ ਹਰੀ ਅਜਿਹਾ ਹੈ ਜੋ ਨਿਹਚਲ ਤੇ ਅਡੋਲ ਹੈ। ਉਹੀ ਮੈਨੂੰ ਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਸਾਰਾ ਜਗਤ ਚੰਦਲ ਹੈ, ਕਾਲ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਹੈ। ਭ ਚਤੁਰ, ਸੁਜਾਣ, ਬਿਧਾਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਿਫਤਾਂ ਕਵੀਆਂ ਦੇ ਗੀਤ ਨਾਦ ਕਵਿਤ ਵਿੱਚੋਂ ਸੁਣ ਕੇ ਆਪਣੇ ਕਲੇਸ਼ ਕੱਟ ਲਈਏ। ਭਗਤੀ ਦੁਆਰਾ ਉਸ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦੇ ਪਾਤਰ ਹੋ ਜਾਈਏ।

ਪੇਹ - ਸਰਦੀ ਦੀ ਰੁੱਤ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਤੁਖਾਰੀ ਰਾਗਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ - ਆਪਣਾ ਕੇਹਰਾ ਤੇ ਸੇਕਾ ਲੈ ਕੇ ਆ ਗਈ ਹੈ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਪ੍ਰਭ ਸਰੀਰ, ਮਨ ਤੇ ਜੀਭ ਉਤੇ ਵਸਦਾ ਹੈ; ਸਾਹਮਣੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਤੂੰ ਜਗਤ ਦਾ ਜੀਵਨ ਹੈ; ਤੇਰੀ ਹੀ ਜੇਤੀ ਅੰਡਜ, ਜੇਰਜ, ਸੇਤਜ, ਉਤਭੁਜ, ਤੇ ਸਾਰੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਸਮਾਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਗਤੀ ਤਦ ਹੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਜੋ ਦਰਸ ਦਿਖਾਉ ਤੇ ਸੁਮੱਤ ਬਖਸ਼ੇ।

ਮਾਘ ਤੀਰਥ - ਇਸ਼ਨਾਨ ਦੇ ਮਹਾਤਮ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਹੈ। ਪਰ ਤੀਰਥ ਜੇ ਅੰਦਰੋਂ ਹੀ ਲੱਭ ਪਿਆ, ਤਾਂ ਆਪੇ ਪਵਿੱਤਰ ਹੋ ਗਏ

ਮਾਘ ਪੁਨੀਤ ਭਈ ਤੀਰਥੁ ਅੰਤਰਿ ਜਾਨਿਆ ॥

ਸਾਜਨ ਸਹਜਿ ਮਿਲੇ ਗੁਣਗਹਿ ਅੰਕਿ ਸਮਾਨਿਆ ॥

ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਭੂ ਬੰਕੇ, ਸੁਣ ਜੇ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਭਾ ਜਾਵਾਂ, ਤਾਂ ਸਮਝ ਗੰਗਾ, ਜਮੁਨਾ, ਬੈਣੀ ਤੇ ਸੱਤ ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਦੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਹੋ ਗਏ। ਮਾਘ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਹਰੀ ਦਾ ਜਾਪ ਹੀ ਮਹਾਂ - ਰਸ ਹੈ, ਇਹੋ ਅਠਸਠ ਤੀਰਥਾਂ ਦਾ ਇਸ਼ਨਾਨ ਹੈ, ਇਹੋ 'ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਪੂਜਾਂ ਹੈ।

ਫੱਗਣ ਦੇ ਪੁਜਦਿਆਂ ਤਕ ਹਉਮੈ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਮਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ - ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ; ਦਿਨ - ਰਾਤ ਅਨੰਦ ਹੈ। ਜੇ ਤੂੰ ਪਾਸ ਨਾ ਹੋਵੇਂ, ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਹਾਰ - ਸਿੰਗਾਰ ਵਿਅਰਥ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕਿਧਰੇ ਨਹੀਂ ਪੁਚਾਉਣਾ। ਜਦੋਂ ਅੰਦਰੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਭਾਲ ਲਿਆ, ਸਭ ਸਿੰਗਾਰ ਤੇ ਗਹਿਣੇ - ਗੱਟੇ ਵਿਚ ਆ ਗਏ। - ਨਾਨਕ ਮੇਲਿ ਲਈ ਗੁਰਿ ਅਪਣੈ ਘਰਿ ਵਰੁ ਪਾਇਆ ਨਾਰੀ।

ਉਹ ਸਾਰੇ ਮਹੀਨੇ, ਰੁੱਤਾਂ, ਥਿੱਤਾਂ ਤੋਂ ਵਾਰ ਭਲੇ ਹਨ, ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਘੜੀਆਂ, ਮਹੁਰਤ ਤੇ ਪਲ ਸਫਲ ਹਨ, ਜੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਪਿਆਰਾ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਹੀ ਆ ਮਿਲੇ। "ਪ੍ਰਭ ਮਿਲੇ ਪਿਆਰੇ ਕਾਰਜ ਸਾਰੇ ਕਰਤਾ ਸਭ ਬਿਧਿ ਜਾਣੈ। ਸਾਵਣ ਦੀ ਇਕੱਲ ਵਿਚ ਜਿਸ ਸੇਜ ਤੋਂ ਕਰ ਲਗਦਾ ਸੀ, ਹੁਣ ਪੀਆ ਦੇ ਮੇਲ ਸਮੇਂ ਉਹੀ ਸੇਜ ਸੁਹਾਈ ਹੈ। "ਘਰਿ ਸੇਜ ਸੁਹਾਵੀ ਜਾ ਰਿ ਰਾਵੀ। ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਮੇਲ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਧਨ ਸਦਾ ਲਈ ਸੁਹਾਗਨ ਹੋ ਗਈ। ਉਸ ਨੂੰ ਸਥਿਰ ਵਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਨੇ ਕਦੀ ਵਿਛੋੜਾ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ।

ਨਾਨਕ ਅਹਿਨਿਸਿ ਰਾਵੈ ਪ੍ਰੀਤਮੁ

ਹਰਿ ਵਰੁ ਬਿਰੁ ਸੋਹਾਗੇ।

ਭਾਵਕਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ

ਤੁਖਾਰੀ ਰਾਗ ਦੇ ਛੰਤਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਕਿਧਰੇ - ਕਿਧਰੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੀ ਸਿੱਕ ਵਿਚ ਬਿਹਬਲ ਹੋ ਰਹੀ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਧਨ ਤੇ ਸਾਧਨ ਕਹਿ ਕੇ, ਤੀਸਰੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਬਹੁਤੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਵਿਚ ਆਪ 'ਧਨ ਬਣ ਕੇ ਪੀਆ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ - "ਤੁ ਸੁਣਿ ਹਰਿ ਰਸ ਭਿੰਨੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਆਪਣੇ " ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ - ਘਰਿ ਆਉ ਪਿਆਰੇ ਦੁਤਰ ਤਾਰੇ ਤੁਧੁ ਬਿਨੁ ਅਢੁ ਨ ਮੁ ਅਤੇ - "ਪ੍ਰੀਤਮ ਗੁਣ ਅੰਕੇ ਸੁਣਿ ਪ੍ਰਭ ਬੰਕੇ ਤੁਧੁ ਭਾਵਾ ਸਰਿ ਨਾਵਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ 'ਪੀਆ ਸੰਸਾਰਕ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਹੈ; ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰੀਤਮ, ਪੀਉ, ਪਿਰ ਤੇ ਕੰਮ ਕਹਿ ਕੇ ਕਥਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। "ਪਰ ਕਿਧਰੇ-ਕਿਧਰੇ ਇਹ ਕੰਤ 'ਹਰਿ' ਤੇ 'ਪ੍ਰਭੂ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅਸਲ ਵਿਚ ਦੈਵੀ ਕੰਤ ਜਾਂ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਹੀ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਭਾਵਾਂ ਵਸ ਹੋਇਆ ਕਵੀ ਹਿਰਦਾ ਚਾਹੇ ਕੰਤ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੀ ਕਲਪ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਰੱਬੀ ਸਰੂਪ ਉਸ ਨੂੰ ਕਦਾਚਿਤ ਵਿਸਰਦਾ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਭਾਵਕ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੈ। ਹਰ ਕਾਵਿ - ਰਚਨਾ ਵਿਚ, ਹਰ ਕਲਾ - ਕਿਰਤ ਵਿਚ ਮਾਨਸਿਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦੀ ਅੰਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮਾਰੂ ਰਾਗ ਦੇ ਸੇਲਹਿਆਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੌਧਿਕ ਰੁਚੀ ਦੀ ਝਲਕ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਕਾਇਨਾਤ ਦੀ ਰਚਨਾ ਤੇ ਰਚਨਾ ਤੋਂ ਪੂਰਬਲੀ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਕਥਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਈ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਉਹ ਰਹੱਸਮਈ ਵਿਸਮਾਦਿਤ ਅਨੁਭਵ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। " ਬਾਰਹਮਾਹ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਭੂ - ਪਿਆਰ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪ੍ਰਗਟਾਈ ਹੈ। ਕਲਾਕਾਰ ਸੁਤੰਤਰ ਸਿਰਜਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖ ਕੇ ਰਚਨਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਗਿਆਨਕਾਰੀ, ਜਾਂ ਭਾਵਨਾਕਾਰੀ, ਜਾਂ ਸੰਕਲਪਾਤਮਕ ਅਰਥ ਲੱਭੇ ਜਾਣੇ ਹਨ, ਬਸ਼ਕ ਅਰਥ ਉਸ ਦੀ ਕਲਾ - ਕਿਰਤ ਵਿਚ ਛੁਪੇ ਅਵੱਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਾਠਕ, ਪ੍ਰਸੰਸਕ ਤੇ ਆਲੋਚਕ ਆਪਣੇ - ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਅਨੁਸਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। 'ਬਾਰਹਮਾਹ' ਦੇ ਭਾਵਕਾਰੀ ਅਰਥਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਪਾਉਣ ਲਈ ਇਸ ਭਾਵ ਵਿਅੰਜਨਾਦੀਆਂ ਡੂੰਘਾਈਆਂ ਵਿਚ ਚੁੱਭੀ ਲਾਉਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਅਵਸਥਾ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਜਗਾਉਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਕਵੀ ਨੇ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਹਨ।

ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਕਲਾਕਾਰ ਤੇ ਕਵੀ ਦਾ, ਰਚਨਾ ਕਰਨ ਵੇਲੇ, ਇਹ ਸੁਚੇਤ ਮਨੋਰਥ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਪ੍ਰਸੰਸਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਉਤੇ ਕੋਈ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਚਣਾ ਹੈ; ਫੇਰ ਵੀ ਕਾਵਿ - ਰਚਨਾ ਜਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਕਲਾ - ਕਿਰਤ ਤਦ ਹੀ ਸਫਲ ਹੈ, ਜੇ ਉਸ ਵਿਚ ਛੁਪੇ ਹੋਏ ਭਾਵ ਪਾਠਕ ਤੇ ਪ੍ਰਸੰਸਕ ਦੇ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਟੁੱਬਣ ਤੇ ਉਤੇਜਿਤ ਕਰਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਲਾਕਾਰ ਨੇ ਰਚਨਾ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਸੁਚੇਤ ਤੌਰ ' ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਰਚਨਾ ਅਕਸਰ ਕਲਾ ਨੂੰ ਮਨੋਭਾਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦਿੰਦੀ। ਨਾ ਹੀ ਪਾਠਕ ਦੇ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਟੁੱਬਣ ਦੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਕਵੀ ਤੇ ਕਲਾਕਾਰ ਦੀ ਹੈ। ਪਾਠਕ ਤੇ ਪ੍ਰਸੰਸਕ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਸੁਹਜ ਸੁਆਦੀ

ਵਿਰਤੀ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਵਿਕਸਿਤ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਕਲਾ ਨੂੰ ਮਾਣਨ ਦੀ ਕਿੰਨੀ - ਕੁ ਸਮਰੱਥਾ ਹੈ, ਤੇ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸਿਖਲਾਈ ਉਸ ਦੀ ਹੋਈ ਹੈ, - ਇਹ ਸਾਰੇ ਅੰਸ ਕਲਾ ਦੀ ਸੰਸਾ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਦਾਰ ਹਨ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਭਾਵੁਕ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ' ਬਾਰਹਮਾਹਾ ਤੁਖਾਰੀ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਪੰਕਤੀਆਂ ਵਿਚਾਰ - ਗੋਚਰੇ ਕਰਨੀਆਂ ਆਵਸ਼ਕ ਹਨ।

ਸਭ ਤੇਰੀ ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਪ੍ਰੀਤਮੁ	
ਨਿਸਿ ਬਾਸੁਰ ਰੰਗ ਰਾਵੈ॥	(ਬੰਦ ਨੰ: ੨)
ਹਰਿ ਬਿਨੁ ਨੀਦ ਭੁਖ ਕਹੁ ਕੈਸੀ	
ਕਾਪਤੁ ਤਨਿ ਨ ਸੁਖਾਵਏ॥	(ਬੰਦ ਨੰ: ੯)
ਬਹੁਤੇ ਵੇਸ ਕਰੀ ਪਿਰ ਬਾਝਹੁ	
ਮਹਲੀ ਲਹਾ ਨਾ ਥਾਓ॥	(ਬੰਦ ਨੰ: ੧੬)
ਜਿਨਿ ਸੀਗਾਰੀ ਤਿਸਹਿ ਪਿਆਰੀ	
ਮੇਲ ਭਇਆ ਰੰਗ ਮਾਣੈ॥	(ਬੰਦ ਨੰ: ੧੭)

ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਖੀਵੀ ਇਸਤਰੀ ਆਪਣੇ ਭਰਤਾ ਲਈ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਹਾਵ - ਭਾਵ ਦਿਖਾਉਂਦੀ ਹੈ; ਉਸ ਦੀ ਰਫ਼ਤਾਰ ਤੇ ਗੁਫ਼ਤਾਰ ਤੋਂ ਦਿੱਸ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬਹੁਤੀ ਹੋਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਉਸ ਦੇ ਭਾਵਾਂ ਦਾ ਕਲਾਮਈ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਨਹੀਂ। ਭਾਵਾਂ ਦਾ ਆਪ - ਮੁਹਾਰੇ ਬਾਹਰ ਆ ਜਾਣਾ ਤੇ ਵਤੀਰੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਜਾਣਾ ਕਲਾ ਨਹੀਂ। ਨਾ ਹੀ ਰੰਗ - ਮੰਚ ਜਾਂ ਫਿਲਮ - ਮੰਚ ਦੇ ਅਦਾਕਾਰਾਂ ਦਾ ਭਾਵੁਕ ਇਜ਼ਹਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਜੀ ਭਾਵੁਕਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਦਾਕਾਰੀ ਕੇਵਲ ਭਾਵੁਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦਾ ਦਿਖਾਵਾ - ਮਾਤਰ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਉਪਰੋਕਤ ਪੰਕਤੀਆਂ ਵਿਚ ਅਦਾਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹੇ, ਉਹ ਕਲਾਮਈ ਸਿਰਜਨਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਤਮਾ ਰੂਪੀ 'ਇਸਤਰੀ' ਕਦੀ ਆਪਣੀ ਕਲਪਨਾ ਵਿਚ 'ਨਿਸਿ ਬਾਸੁਰ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦਾ ਸਾਥ ਮਾਣਦੀ ਹੈ, ਕਦੀ ਵਿਛੋੜੇ ਦੀ ਕਸਕ ਵਿਚੋਂ ਫਰਿਆਦ ਕਰ ਉਠਦੀ ਹੈ। ਕਦੀ ਉਸ ਦੇ ਵਲਵਲੇ ਤਿੱਖੇ ਮਨੇਵੇਗ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਕਦੀ ਠੰਡੇ - ਮਿੱਠੇ ਪਿਆਰ ਦੇ ਮਨੇਭਾਵਾਂ ਵਿਚ ਪਲਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਦੀ - ਕਦੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕੇਸਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪੀਆ ਤਾਂ ਕੇਲ ਨਹੀਂ ਤੇ ਮੈਂ ਵੇਸਾਂ ਤੇ ਹਾਰ-ਸਿੰਗਾਰਾਂ ਵਿਚ ਖੱਚਤ ਹੋਈ ਫਿਰਦੀ ਹਾਂ। ਰਚਨਾ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪ੍ਰਭੂ - ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਾਵਿਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਅਕਤ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਸੁੱਚੀ ਕਲਾ - ਕਿਰਤ ਹੈ। "ਬਾਰਹਮਾਹਾ" ਵਿਚ ਕਵੀ ਹਿਰਦੇ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ਤੇ ਤੀਖਣਤਾ ਸੁਹਜਵੀ ਜਿਸ ਅਮੀਰੀ ਨਾਲ ਵਿਅਕਤ ਹੋਈ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਭਾਵ - ਭਿੱਜਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਠਕ ਦੇ ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਤਰਬਾਂ ਨੂੰ ਛੇੜਨ ਦੇ ਐਣ ਸਮਰਥ ਹੈ।

ਬਾਰਹਮਾਹਾ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ

ਭਾਰਤੀ ਕਾਵਿ ਪਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਇਸ ਦੇ ਸਚਾਈ, ਸੁੰਦਰਤਾ ਤੇ ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਪੱਖਾਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਹੋਈ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਸੁਹਜ - ਗਿਆਨ ਕਾਵਿ ਤੇ ਕਲਾ ਦੇ ਬਿੰਬ ਦਾ ਕਰਤਵ ਗਿਆਨਕਾਰੀ, ਸਿਰਜਨਾਤਮਕ ਤੇ ਆਤਮਕਾਰੀ ਕਿਆਵਾਂ ਦੇ ਪੜਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਹਿਣ ਕਰਨ ਵਲ ਰੁਚਿਤ ਹੈ। ਕੁਝ ਪੱਛਮੀ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਤੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਨੇ ਪਰੰਪਰਾਈ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਰੋਸ ਵਜੋਂ, ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਕਲਾ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਤਿਲਾਂਜਲੀ ਦੇਦਿਆਂ 'ਸੁਹਜਵਾਦ ਦਾ ਨਵਾਂ ਨਾਅਰਾ ਵੀ ਉਠਾਇਆ, ਜਿਸ ਨੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਰਵਾਇਤ ਦੀਆਂ ਅਧਿਆਤਮਕ ਬੁਨਿਆਦਾਂ ਨੂੰ ਹਿਲਾਉਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ। ਭਾਰਤੀ ਰਸ - ਸੰਪ੍ਰਦਾ ਦੇ ਗਿਣੇ - ਮਿਥੇ ਰਸਾਂ ਦੀ ਕਸੈਟੀ ਅਨੁਸਾਰ "ਬਾਰਹਮਾਹਾ ਨੂੰ ਸਿੰਗਾਰ ਰਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਮੰਨ ਲੈਣਾ ਇਸ ਦੀ ਯੋਗ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਹੈ। ਭਾਵਨਾਕਾਰੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਬਾਣੀ - ਰਚਨਾਕਾਵਿ ਹਿਰਦੇ ਦੀ ਵੇਦਨਾ ਦੀ ਰੂਕ ਹੈ।

'ਬਾਰਹਮਾਹਾ' ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਬੰਦ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਸਾਰ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਦਾ ਹੈ:

"ਤੂ ਸੁਣਿ ਕਿਰਤ ਕਰੰਮਾ ਪੁਰਬਿ ਕਮਾਇਆ।

ਸਿਰਿ ਸਿਰਿ ਸੁਖ ਸਹੰਮਾ ਦੇਹਿ ਸੁ ਤੂ ਭਲਾ।"

ਇਹ ਪੰਕਤੀਆਂ ਪਿਛਲੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫਲ, ਸੁਖ ਜਾਂ ਦੁਖ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਭੋਗਣ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ 'ਤੇਰਾ ਭਾਣਾ ਮੀਠਾਂ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਵਿਅਕਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

'ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ' - "ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਮਿਹਰ"- 'ਗੁਰੂ ਦੀ ਆਵਸ਼ਕਤਾਂ' - 'ਭਗਤੀ ਭਾਵ' ਅਤੇ ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਚਿੰਤਨ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਸੰਕਲਪ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਟੁਣਕਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਬਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਸੁਣਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਦੀ ਲੋੜ ਦਾ ਸਕਲਪ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ' ਬਾਰਹਮਾਹਾਂ ਦੀ ਪੰਕਤੀ 'ਗੁਰ ਸਬਦੀ ਰੰਗੁ ਮਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਦੁਹਰਾਇਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਆਤਮਿਕ ਕਲਿਆਣ ਦੀ ਜੀਵਨ - ਜਾਚ ਉਲੀਕਣਾ ਹੈ।

ਹਵਾਲੇ:

ⁱ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ-ਬਾਰਾਮਾਹ ਰਾਗ ਤੁਖਾਰੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ।

ⁱⁱ ਇਸਤਰੀ ਮਨ ਦਾ ਚਿਤਰਨ-ਬਾਰਾਮਾਹ ਰਾਗ ਤੁਖਾਰੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ, ਤੁਖਾਰੀ ਛੰਦ ਮਹਲਾ-1

ⁱⁱⁱ ਭਾਵੁਕਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ-ਬਾਰਾਮਾਹ ਰਾਗ ਤੁਖਾਰੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ।

^{iv} ਬਾਰਾਮਾਹ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ-ਤੂੰ ਸੁਣ ਕ੍ਰਿਤ ਕਰੰਮਾ ਪੂਰਬ ਕਮਾਇਆ ਸਿਰਿ ਸਿਰਿ ਸੁਖ ਸਹੰਮਾ ਦੇਹਿ ਸੁ ਤੂ ਭਲਾ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ।